

УДК 81'276.6:62+81.111

Томахів М. В.

АНГЛОМОВНИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті аналізуються сучасні підходи до визначення понять «дискурс» та «науковий дискурс», розглядаються характерні ознаки сучасного наукового англомовного дискурсу, його типологія та різноманітність жанрів.

Ключові слова: дискурс, науковий дискурс, ознаки наукового дискурсу, жанри наукового дискурсу, відеолекція.

Томахів М. В. Англоязычный научный дискурс: современное состояние и перспективы дальнейших исследований. – Статья.

В статье анализируются современные подходы к определению понятий «дискурс» и «научный дискурс», рассматриваются характерные черты современного научного англоязычного дискурса, его типология и разнообразность жанров.

Ключевые слова: дискурс, научный дискурс, признаки научного дискурса, жанры научного дискурса, видеолекция.

Tomakhiv M. V. Scientific English discourse: the current state of development and future prospects of study. – Article.

The article deals with modern approaches to the definitions of the notions «discourse» and «scientific discourse», describes the characteristic features of the English contemporary scientific discourse, its typology and diversity of genres.

Key words: discourse, scientific discourse, characteristic features of scientific discourse, genres of scientific discourse, video lecture.

На сучасному етапі розвитку гуманітарних наук дискурс є одним із найпопулярніших об'єктів наукових розвідок. Дискурс у своїх різних проявах, за допомогою мовних засобів, опосередковує нашу взаємодію один з одним та із соціальними, політичними, культурними та іншими важливими формуваннями нашого суспільства. У наш час все більше й більше уваги вчені приділяють дослідженням різних типів дискурсу, а наукового зокрема, у руслі прагматичного та лінгвокогнітивного підходів.

Англомовний науковий дискурс відіграє велику роль у сучасному науковому суспільстві – цей факт залишається незаперечним. Так, англійська мова в контексті глобалізації спілкування є основним засобом міжнародної комунікації у сфері науки, а тим паче такої популярної у наш час онлайн-комунікації. Сучасне реальне наукове товариство все більше звикає до віртуального світу, що розвивається із неймовірною швидкістю й спричиняє трансформації у сфері освіти та наукового спілкування. У технологічному XXI столітті віртуальна комунікація поступово витісняє реальну. Хронотопом наукового спілкування часто стають не реальні лекційні аудиторії, навчальні кабінети, конференційні зали, а віртуальні кімнати та віртуальне мережеве середовище. На сьогоднішній час можна брати участь у конференції, здобувати вищу освіту чи підвищувати свою кваліфікацію, вивчаючи певний курс, навіть не виходячи за межі свого дому, а маючи доступ до мережі Інтернет, комп'ютера, планшета, мобільного смартфона чи інших гаджетів. Проте варто наголосити, що більшість таких сервісів доступні саме англійською мовою – сучасною *lingua franca*, й учасники наукової спільноти найчастіше використовують саме її як засіб спілкування та порозуміння.

Технологічні зміни призводять до заміни середовища спілкування – каналу комунікації, і, у

свою чергу, провокують до змін у поведінці комунікантів, характеру та особливостей наукової мови та наукового спілкування. Всі ці фактори у своїй сукупності також впливають на метаморфози й розвиток у межах наукового дискурсу, так як мова – явище динамічне і змінюється у відповідь на зміни та прогрес у суспільстві.

Мета нашої статті полягає у тому, щоб шляхом критичного аналітичного огляду існуючих джерел дати відповіді на запитання – яким є сучасний англомовний науковий дискурс, яких змін він зазнав за останні роки, яке його місце у класифікації дискурсів, які його лінгвістичні особливості та характеристики, а також прослідкувати сучасну динаміку його розвитку та окреслити перспективи подальших досліджень.

Питанням дискурсу та аналізу дискурсу займалося багато зарубіжних та вітчизняних дослідників, зокрема З. Харріс, Дж. Граймс, Р. Лонгейк, Т. Гівона, У. Чейф, Т. ван Дейк, Е. Бенвеніст, А. В. Звегінцев, О. О. Селіванова, О. С. Кубрякова, О. В. Александрова, В. І. Карасик, Н. Д. Артюнова, О. М. Ільченко, В. Є. Чернявська, А. І. Скрипак, О. М. Гніздечко та інші [4, 1]. Існує чимало підходів до аналізу та визначення дискурсу. Стверджують, що й досі немає чіткого визначення поняття дискурсу, яке б охоплювало всі сфери його вживання [7, 44]. У ранніх дослідженнях, присвячених дискурсу, він виступає як щось ототожене із текстом, але вже у середині XX століття простежується розмежування цих двох понять – «текст» та «дискурс», й останній починають розглядати як «функціонування мови в живому спілкуванні» [4]. Е. Бенвеніст був одним із перших, що надав дискурсу термінологічне значення та визначив його як «мовлення, що належить мовцю» [2, 296]. Власне одним із численних розумінь дискурсу у сучасній лінгвістиці якраз

охоплює поєднання тексту із ситуативним контекстом, системою комунікативно-прагматичних та когнітивних інтенцій автора, що здійснюється у взаємодії із адресатом [6, 39]. Таким чином, це поняття дещо еволюціонувало за історію свого становлення, позначаючи не лише дискурс як мовне, але й загальнокультурне явище. Так, М. Фуко розглядав дискурс як певну формацію, «атомом» якої є висловлювання. Формації ж, у свою чергу, складають такі аспекти людського життя, як медицина, політика, наука тощо [7, 45]. Все ж, всі сучасні визначення дискурсу об'єднані тим, що розглядають його крізь призму твердження - «людська поведінка як мовленнєва діяльність» [3, 3]. Українська дослідниця етикетизації наукового дискурсу, О. М. Ільченко, вслід за Н. Д. Артюновою зазначає, що дискурс являє собою власне текст у поєднанні із екстралінгвістичними (соціальними, культурними, прагматичними, психологічними та іншими) чинниками, текст як «цілеспрямована соціальна дія, компонент взаємодії людей та механізмів їхньої свідомості, мова у житті». Ще одним свідченням цього є бачення дискурсу голландським вченим Т. ван Дейком, що є одним із авторів власне сучасних підходів до аналізу дискурсу. На погляд вченого, дискурс є проявом соціальної взаємодії та проявом її структури і самого процесу взаємодії [1, 136; 3, 3].

Вивчення дискурсу охоплює й вивчення його типології. Російська дослідниця Скрипак І. А. у своїй дисертаційній роботі зазначає, що й досі немає чіткої та всеохопної класифікації дискурсу, що враховувала би всі критерії, які допомагають визначити власне його тип, адже автори класифікацій часто мають різні точки зору та підходи до цього надскладного завдання [7, 55]. У своєму дослідженні ми опиратимемося на класифікацію Карасика В. І., що виділяє у загальному два типи дискурсу – персональний (розмовний, зорієнтований на міжособистісне спілкування) та інституційний (статусно-зорієнтований) [5, 6]. Різниця між цими двома типами полягає у тому, що у першому випадку, комунікація відбувається між співрозмовниками, які часто добре знайомі між собою, й у процесі розмови не лише передають певну інформацію та впливають один на одного, але й намагаються збагнути внутрішній світ адресата повідомлення. У свою чергу, другий тип дискурсу – статусно-орієнтований, передбачає професійне спілкування між особами, що належать до певної вузької групи людей, що якраз й утворює окремий професійний інститут [5, 6; 6, 39]. Таке спілкування відбувається відповідно до норм даного соціуму, що відображають цінності суспільства у загальному та певній окремій соціально-професійній спільноті зокрема, оскільки співрозмовники можуть не бути знайомі один із одним. Основною рисою інституційного дис-

курсу є взаємодія учасників спілкування у межах суспільних інститутів, та виконання певного кола ролей, що обмежені статусно-рольовими правилами поведінки, моделями суспільних та фахових знань, та специфічними видами комунікативних моделей та тактик. Логічно, що науковий дискурс відносимо до інституційного типу дискурсу. Спілкування у межах наукового дискурсу зумовлене соціальними функціями співрозмовників, є регламентованим як за змістом, так і за формою і відбувається у межах наукового функціонального стилю [6, 40].

Перші дослідження власне наукового дискурсу, як інституційного типу дискурсу, з'явилися на світ приблизно тридцять років тому у руслі прикладної лінгвістики – дисципліни, що вивчає педагогічні, соціальні та практичні аспекти мови. Науковий дискурс постає об'єктом наукових досліджень у працях таких авторів, як Н. М. Разинкіна, М. М. Глушко, І. М. Колегасва, В. І. Карабан, М. М. Кожина, Л. В. Славгородська, Л. І. Зільберман, О. М. Ільченко, Карасик В. І., С. Bazerman, D. Swales, A. Duszak, K. Nyland, A. Mauranen, E. Ventola [3, 3].

«Науковий дискурс актуалізує спеціальні знання із різних сфер наукової діяльності, саме тому він займає особливе місце в сучасних мовознавчих дослідженнях» – стверджує сучасна українська дослідниця наукового дискурсу Т. Б. Маслова [6, 40]. Англomовний науковий дискурс зокрема, як ми уже згадували вище, відіграє велику роль у науковому суспільстві, адже на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки наукова комунікація розглядається не інакше як цілеспрямована дискурсивна практика [там же]. Науковий дискурс цілком можна розглядати як особливий тип взаємодії, в ядрі якої – певні стратегії і тактики реалізації комунікативного наміру адресанта, що відбивають як типологічні міжособистісні властивості наукового спілкування, так і етноспецифічні аспекти соціуму, до якого належать комуніканти. Стратегії, тактики та мовні засоби їх вираження мають особливий характер і реалізуються за допомогою цілої системи мовних одиниць, зокрема засобів текстуального та інтерперсонального метадискурсу. В основі концептуальної моделі наукового тексту – переконання адресата в істинності повідомлення [3, 7].

Сучасний науковий дискурс, як стверджує І. А. Скрипак, займає особливе місце у системі дискурсів, так як розбіжності між скороченою та установленою дистанціями спілкування вже не є визначальними. Так, хоча більшість наукової літератури створюється у соціально-фіксованій ситуації, з легкістю можна уявити двох науковців, що обговорюють певну наукову проблему у неформальній атмосфері [7, 50]. Особливістю сучасного наукового дискурсу, як стверджує вищезгаданий

автор, є його соціальна обумовленість – тобто його виникнення як відповідь на «соціальне замовлення» для задоволення соціальних потреб. Саме це і є визначальним фактором у формуванні власне мовної структури цього типу дискурсу – становлення особливої форми для викладу наукового матеріалу, наукових описів, наукових ідей, гіпотез, доказів та відкриттів.

Науковий дискурс сьогодення є явищем динамічним і зазнає певних змін. Можна простежити тенденцію до нівелювання жорсткої обумовленості висловлювань в науковому дискурсі, стандартизації лексичного складу, відмови від уживання наукових традиційних кліше, більш сміливе вживання засобів експресивності [7, 50]. Причиною цього є зміна епохи, а відповідно і соціально-лінгвістичної поведінки людей, зміна вербально-емоційної оцінки тих чи інших явищ, що провокує, відповідно, зміни наукових традицій. Пишучи, скажімо, наукову статтю, вчені намагаються не лише викласти фактичний матеріал, але й висловити свою оцінку стосовно поданих фактів по-новому, оригінально, навіть частково граючись із мовою (керують ними психологічний, прагматичний, стилістичний мотиви). Зміни у середовищі наукового спілкування породжуються змінами у спілкуванні суспільства. Основними рушійними силами змін є такі чинники, як діалогізація, плюралізація (наявність різних точок зору), персоніфікація (неповторність особистісного дискурсу) тощо спілкування, а також поява нових видів наукової діяльності, «розчеплення» науки у соціумі [там же]. У науковому дискурсі все більше починають з'являтися раніше не характерні для нього структури на різних рівнях мови – повторення, риторичні запитання, питально-відповідальні комплекси на синтаксичному рівні, метафори на лексичному. Як приклад, наведемо наступні речення (1, 5; 2, 5):

Приклад метафори: «I make an assumption that the production of discourse is at once controlled, selected, organized and canalized in every society – and that this is done by way of certain procedures whose task it is to subdue the powers and dangers of discourse, to evade its heavy and threatening materiality» (10).

Зразок риторичного запитання: «*Since it is almost certain (and will henceforth be assumed) that corrections to the theory are of the order of 25% even for Z as large as 64, the pragmatic reader might well ask: "What can the theory do for me?"*» (11).

Стосовно змін в англomовному науковому дискурсі зокрема, ось як висловлюється Скрипак І. А. у своїй дисертаційній роботі, присвяченій власне науковому дискурсу: «Життєва філософія західного суспільства стала поштовхом до де формалізації англійської мови у ХХ столітті. Свобода слова надала цьому процесу глобальні

масштаби. Час, що утвердив англійську як стійке явище, призвів до зміни мовної норми, що не могло не відобразитися на мовних нормах наукового дискурсу в англійській мові» [7, 52].

С. Perez-Llantada, іспанська дослідниця сучасної англійської наукової мови стверджує, що цьогочас англійська стала більш «вимушеною» мовою у науковій спільності, адже саме завдяки їй вчені з різних куточків світу мають можливість поширювати знання та ділитися своїми науковими здобутками. Цікавим є підхід авторки до сприйняття сучасного наукового дискурсу як «наукового ринку», на якому наукові статті, рецензії, матеріали конференцій, заявки на гранти тощо стають «товарами», які мають свою певну вартість [9].

Сучасному англomовному науковому дискурсу як лінгвістичному явищу притаманний ряд певних характерних ознак. Як зазначає О. М. Ільченко, сучасний англomовний науковий дискурс (англо-американський науковий дискурс, що представлений єдністю британського, австралійського та північноамериканського варіантів) є *регламентованим*. Йому притаманні вживання великої кількості пасивних конструкцій, розгалуженого термінологічного та номенклатурного апарату, стандартизованої загальнонаукової метамови. Сучасний англomовний науковий дискурс послугується рядом засобів текстуального (різноманітні сполучні слова-конектори, візуально-риторичні елементи) та міжособистісного (маркери відношення автора та змісту пропозиції та т.п.) метадискурсу [3, 7].

Якщо вести мову про характерні ознаки наукового дискурсу, потрібно згадати про *лінеарність* наукового дискурсу як таку. Вона насамперед виявляється у характерній чіткій структурі наукового дискурсу, підпорядкованості мікропозицій макропозиціям, компресованості, уникненні відхилень від основної теми, й передається через ряд метадискурсивних мовних одиниць та риторичних фігур, що допомагають адресату краще орієнтуватися у науковому тексті [3, 5].

Скрипак І. А. виокремлює ще такі властивості наукового дискурсу як *інтертекстуальність* (міжтекстові відношення, посилення у тексті на попередні праці дослідників), *діалогічність* (проявляється у тому, що наукове спілкування – двосторонній акт, та будь-який науковий текст завжди адресований певній аудиторії), *прагматичність* (вплив наукового твору на читача) [7, с. 58-68]

Ще однією його особливою ознакою є *жанрова варіативність* [3, 9; 6, 41]. Існує чимало підходів до класифікації та систематизації жанрів наукового дискурсу, проте дане питання може стати окремим предметом дослідження. До базових жанрів англomовного наукового дискурсу належать зо-

крема наступні: оглядові та експериментальні статті, наукові статті, наукові статті типу «обговорення за круглим столом», «інтерв'ю», матеріали наукових конференцій, оголошення про майбутні конференції, повідомлення про минулі конференції, нові наукові та технічні розробки, анотації, рецензії, монографії, подання на отримання грантів, традиційна та електронна наукова кореспонденція, науково-технічний звіт, дисертація тощо. О. Троянська подає розширену класифікацію жанрів наукового дискурсу, та поділяє їх на «ядерні» (наприклад, наукова стаття, науково-технічний звіт, монографія, дисертація), «суміжні» (зокрема, підручник, довідник, рецензія, анотація, реферат, тези), «периферійні» (довідь, повідомлення, науковий діалог, патент, інструкція, лекція тощо) [8, 192]. Проте ми вважаємо, що цей перелік можна доповнити й жанрами, що з'явилися у зв'язку із розвитком інформаційних технологій, дистанційного навчання та комп'ютерно-опосередкованого навчання. До нових жанрів, що, на

нашу думку, претендують на місце у списку жанрів наукового дискурсу, можемо віднести такі зокрема, як *відеопрезентація* та *відеолекція*.

Отже, у даній статті ми проаналізували сучасні підходи до визначення понять «дискурс» у загальному, та «науковий дискурс» зокрема, розглянули основні типологічні характеристики сучасного наукового дискурсу та класифікацію жанрів наукового дискурсу. Провівши дане дослідження, можна підсумувати, що сучасний англomовний науковий дискурс являє собою багатостороннє динамічне лінгвістичне явище, що змінюється та розширюється під впливом часу та умов комунікації, тим самим формуючи нові горизонти для подальших досліджень. Особливо цікавими для чергових наукових розвідок є зміна лінгвістичної тканини наукового дискурсу та формація нових жанрів, зокрема, відеолекції, під впливом сучасних інформаційних комп'ютерних технологій та навчання за допомогою мережі Інтернет.

Література

1. Арутюнова, Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – 3-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2009. – 448 с.
3. Ільченко О. М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу: автореф. дис. д-ра філол. наук: 10.02.04 / О. М. Ільченко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2002. – 37 с.
4. Каменская Т. Н. Понятие дискурса в лингвистике / Т. Н. Каменская. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/8_NND_2010/Philologia/60574.doc.htm.
5. Карасик В. И. О типах дискурса [Текст] / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 2000. – С. 5-20.
6. Маслова Т. Б. Типология наукового дискурсу в сучасній мовознавчій парадигмі / Т. Б. Маслова. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://irbisnbn.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbnv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/antame_2013_10_13.pdf.
7. Скрипак И. А. Языковое выражение экспрессивности как способа речевого воздействия в современном научном дискурсе: на материале статей лингвистического профиля на русском и английском языках: диссертация ... кандидата филологических наук: 10.02.19 / И. А. Скрипак. – Ставрополь, 2008. – 199 с.
8. Троянская Е. С. Особенности жанров научной литературы и отбор текстов на различных этапах обучения научных работников иностранному языку / Е. С. Троянская // Функциональные стили. Лингвометодические аспекты. – М.: Наука, 1985. – С. 189-201.
9. Scientific Discourse and the Rhetoric of Globalization: The Impact of Culture and Language, C. Pe' rez-Llantada. Continuum, London, (2012): book review. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.researchgate.net/profile/Karen_Englander/publication/257475481_Scientific_Discourse_and_the_Rhetoric_of_Globalization_The_Impact_of_Culture_and_Language_C._Prez-Llantada_Continuum_London_\(2012\)/links/0c9605285346e3bfe5000000.pdf](http://www.researchgate.net/profile/Karen_Englander/publication/257475481_Scientific_Discourse_and_the_Rhetoric_of_Globalization_The_Impact_of_Culture_and_Language_C._Prez-Llantada_Continuum_London_(2012)/links/0c9605285346e3bfe5000000.pdf).

Джерела ілюстративного матеріалу:

10. Foucault M. The orders of discourse/ М. Foucault. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mcgill.ca/files/crclaw-discourse/Foucault.pdf>.
11. Friedman K. Writing a better scientific article / K. Friedman. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://d22izw7byeupn1.cloudfront.net/files/rmpguapa.pdf>.